

FRANSOA FIRE

PROŠLOST JEDNE ILUZIJE

KOMUNIZAM U DVADESETOM VEKU

Prevod
VERA ILIJIN

Izdavač
Paideia

Beograd, 1996.

Boljševizam i fašizam stupaju, dakle, gotovo zajedno na istorijsku pozornicu, kao najmlađa čeda evropskog političkog repertoara. Danas je malo teško zamisliti da su to ideologije tako novog datuma, jer nam, u zavisnosti od slučaja, izgledaju zastarele, apsurdne, jadne ili zločinačke. Međutim, one su ispunile ovaj vek; boreći se jedna protiv druge i podstičući jedna drugu, činile su tkivo ovoga veka. Pošto su istovremeno bile i veoma moćne, i veoma kratkoveke, i veoma pogubne, postavlja se pitanje kako su mogle da pokrenu tolika nadanja ili tolike strasti kod tako velikog broja ljudi. Te ugasle zvezde odnele su svoju tajnu za sobom.

Komparativna analiza je ovde neizbežna ne samo zato što su rođene u isto vreme, i što su postojale zajedno i prohujale meteorskom brzinom, ako stvari merimo aršinima istorije, nego i zato što su bile međusobno zavisne. Fašizam je rođen kao antikomunistička reakcija. Komunistam je proširio svoj posed zahvaljujući tome što je bio anti-fašistički. U ratu su se sukobili, ali tek pošto su prethodno bili saveznici. I fašizam i komunizam žele da vide samo ništavilo u prostoru koji ih razdvaja; čak i po cenu toga da ipak pripoje sebi taj prostor ako im je koristan u pohodu ka apsolutnoj vlasti koja je njihovo zajedničko pravilo i zajednička ambicija. Sve u svemu, oni su otvoreni neprijatelji jer stalno nastoje da jedan drugog likvidiraju, ali su i neprijatelji saučesnici, pošto im je, da bi se sukobili, prvo potrebno da eliminišu ono što ih razdvaja. Tako ih čak i žed za time da jedan drugog potuku ujedinjuje onda kad postojanje zajedničkog neprijatelja nije dovoljno: to bi mogla biti definicija stava koji je Hitler imao od avgusta 1939. do juna 1941. godine.

Najveća tajna saučesništva između boljševizma i fašizma ostaje ipak postojanje onog zajedničkog protivnika koga te dve doktrine, koje su neprijateljski raspoložene jedna prema drugoj suzbijaju ili isteruju kao đavola pomoću ideje o tome da je u samrtnom ropcu, a koji ipak predstavlja njihov teren: reč je, jednostavno, o demokratiji. Ovde taj izraz upotrebljavam u njegovu dva klasična značenja; prvo označava jedan tip vlasti, zasnovan na slobodnom pravu glasa građana, povremeno nadmetanje partija za vršenje vlasti i jednaka prava garantovana svima; drugo upućuje pre na filozofsku definiciju modernih društava, koja su sačinjena od jednakih i samostalnih pojedinaca, slobodnih da biraju svoje aktivnosti, svoja uverenja ili svoj način egzistencije. A i fašisti i komunisti odbacuju te glavne ideje modernog

doba, ne iz istih razloga, jer su im stanovišta različita, ali ih odbacuju podjednako radikalno.

Mogli bismo u nedogled da navodimo tekstove iz oba tabora u kojima se parlamentarni režim ili sprovođenje u delo političkog pluralizma osuđuju kao buržoaska podvala. Ta tema je, uostalom, stara koliko i predstavnička vlast, i poprimila je hiljadu suptilnijih oblika u XVIII i XIX veku, od osuđivanja engleskih izbora do kritike skretanja demokratskih režima u oligarhiju, preko ogromne rasprave starih i modernih. Početkom XX veka, sa Lenjinom i Musolinijem, o Hitleru da i ne govorimo, taj predmet je izgubio dubinu i filozofski značaj u korist propagandne vrednosti. Sad se tretira samo kao posledica onoga što je sudbinski vezano za kapitalizam, u kome novac, svemoćni novac, vlada takode i politikom. Stavlja se u prvi plan zato da bi se izazvalo dopadanje, a ne zato da bi se došlo do znanja. Lenjin više neće ni da čuje za paradoks modernog sveta, koji je Marks okretao i obrtao na sve moguće načine, naročito u knjigama o Francuskoj, odnosno za paradoks da je buržoazija ekonomska klasa čija je dominacija po prirodi nestabilna i ugrožena. Vidi samo privide ili prevare u političkim sučeljavanjima buržoaskih partija, koje treba razbiti proleter-skom revolucijom čije oruđe je on iskovao.

Antikapitalizam, revolucija, partija, diktatura partije u ime naroda – sve su to teme koje se nalaze i u fašističkom diskursu. Razlika se, naravno, sastoji u tome da ta dva diskursa nemaju iste intelektualne pretke. Lenjin, koji je Marksov naslednik ili učenik, vidi u revoluciji koju priprema ispunjenje obećanja o demokratiji, kroz emancipaciju izrabljivanih radnika. Pošto je rob svog simplicističkog marksizma, ubeden je da će revolucionarna diktatura proletarijata i siromašnih seljaka – što je ruski recept za dokopavanje vlasti – biti "hiljadu puta demokratičnija", kao što piše, nego najdemokratičnija parlamentarna republika. Kako bi i moglo biti drukčije, pošto kapitalizam više neće postojati? Kad budu nestali eksploatacija rada i otuđenje radnika, biće učinjen odlučujući korak ka pravoj slobodi ljudi.

Intelektualna prednost lenjinističkog diskursa nad fašističkim leži i u tome što nadilazi okvire kritike buržoaske demokratije i nalazi uporište u liberalnoj filozofiji: trebalo je srušiti režime koji su tvrdili da su zasnovani na toj demokratiji, ali samostalnost pojedinca je ipak cilj kome na kraju teži komunizam, kao što je i liberalizam stavljao u središte pojedinca. To je zaista velika prednost, jer omogućava komunističkom militantu da svoje delovanje smesti u sled istorije, i da se smatra naslednikom i nastavljačem napretka, dok pobornik za fašizam mora, naprotiv, da zamišlja da mu je namenjena uloga da

prekine sudbonosno nadovezivanje tokova moderne istorije koji vode ka demokratiji.

Nije tačno da se na osnovu toga što fašistička misao deluje u suprotnom smeru može izvući zaljučak da je kontrarevolucionarna, kao što je, na primer, Bonalova. Jer i fašistička misao se, kao i demokratska misao, našla u situaciji kad političko više nema oslonac u religiji, i ne može da pretenduje na to da će obnoviti ljudsku zajednicu u skladu sa prirodnim ili božanskim. I ona je, kao i lenjinizam, uronula u ideju o neodvojivosti; ne negira moderni individualizam kao nešto što je suprotno božanskom poretku, jer u tom individualizmu, naprotiv, vidi plod hrišćanstva; strasno želi da ga iskoreni, ali želi da to učini kroz figure istorije, kao što su nacija ili rasa. Sa tog stanovišta, mržnja koju gaji prema načelima iz 1789. ne sprečava fašizam da bude revolucionaran u onom smislu u kojem taj pridev ukazuje na želju da se u ime budućnosti sruše buržoasko društvo, buržoaska vlast i buržoaski svet.

ZBORNİK RADOVA:
Antifašizam pred izazovima savremenosti

IZDAVAČ:
Alternativna kulturna organizacija – AKO
Vojvode Bojovića 13, Novi Sad

UREDNIŠTVO:
Mr Milivoj Bešlin
Petar Atanacković

AUTORI I AUTORKE TEKSTOVA:
Dr Olga Manojlović Pintar, Dr Olivera Milosavljević, Dr Ranko
Končar, Mr Milivoj Bešlin, Dr Todor Kuljić, Srđan Milošević, Milan
Radanović, Vladimir Marković, Mr Mihael Antolović, Yvonne Robel i
Kathrin Herold

RECENZENTI:
Dr Radmila Radić
Dr Tvrtko Jakovina
Dr Vladimir Unkovski-Korica

PROJEKAT PODRŽALA
Rosa Luxemburg Stiftung - Southeast Europe

PREVOD:
Miloš Zorić

LEKTURA I KOREKTURA:
Sava Kuzmanović
Petar Atanacković

DIZAJN:
Daško Milinović

PRELOM:
Branka Žarković

ŠTAMPA:
Zola, Novi Sad, jun 2012.

TIRAŽ:
500

SADRŽAJ

UVOD.....	9
PRVO POGLAVLJE: <i>Savremenici fašizma</i>	21
Olga Manojlović Pintar, <i>Španija kao paradigma antifašizma</i>	21
Olivera Milosavljević, <i>Ko će se suprotstaviti novom fašizmu?</i>	33
Ranko Končar, <i>Sukob naučnog i revizionističkog u našoj savremenoj istoriografiji</i>	41
Milivoj Bešlin, <i>O međuratnom izazovu intelektualcima i odbrani istoričareve struke</i>	45
DRUGO POGLAVLJE: <i>Ideološki temelji revizionizma</i>	55
Todor Kuljić, <i>Anti-antifašizam</i>	55
Srđan Milošević, <i>O antikomunizmu kao izvoru legitimacije i ideološkom sadržaju tranzicionih društava</i>	71
Milan Radanović, <i>Zakonodavna politika Vlade Republike Srbije (2004–2011) u službi revizije prošlosti. Zakon o rehabilitaciji i njegova primena kao para- digma istorijskog revizionizma u Srbiji</i>	81
TREĆE POGLAVLJE: <i>Antifašizam kao žrtva istorijskog revizionizma i političkog relativizma</i>	115
Olivera Milosavljević, <i>Uzurpirana pobjeda</i>	115
Ranko Končar, <i>Istorijskim mišljenjem protiv ideoloških i političkih upotreba prošlosti</i>	121
Vladimir Marković, <i>Političko nasleđe antifašizma</i>	139
Olivera Milosavljević, <i>Ponavljajući na barikadama kolaboracije</i>	169
ČETVRTO POGLAVLJE: <i>Kultura sećanja: nemačko iskustvo</i>	175

Uprkos kolebanju i raznovrsnom akcentovanju može se reći da je antifašizam, a ne rastegljivi antitotalitarizam, ključna idejnoistorijska i moralnopolitička vertikala 20. veka. Fašizam je ekstremni nacionalizam, a dosledno rastumačeni antifašizam najpouzdanija je osnova kritike raznovrsnih oblika nacionalističke uskogrudosti. Dok etnokraski liberalizam i „demokratski nacionalizam“ počivaju na kritici široko shvaćenog totalitarizma, internacionalistička vizija društva lišenog enormnih imovinskih razlika uočava fašizam i njegovu etnocentričnu osnovu kao glavnu opasnost. Teorijski razvijeni antifašizam pretpostavlja kritiku realnih društveno-ekonomskih izvora nacionalizma, dok antitotalitarizam ovu kritiku zamagljava i preusmerava antifašizam u antikomunizam. Uz rečeno, valja imati na umu da postoji i više verzija antifašizma: liberalni, tj. kolonijalni (zbog koga su zapadne sile ušle u rat protiv Hitlera), odbrambeni otadžbinski antifašizam SSSR-a, komunistički ideološki antifašizam, zatim opštiji levičarski antifašizam u čijoj je pozadini kritika njegovih kapitalističkih društvenoekonomskih izvorišta kao i idejno šaroliki savremeni antifašizam u čijem je središtu kritika holokausta kao rasističkog industrijskog uništavanja ljudi.

Možda i ne bi trebalo da čudi to što je u raznim vremenima antifašizam različito akcentovan. Ipak su poslehladnoratovske promene odveć duboke da bi se mogle svesti na normalne izmene epohalne svesti ili na generacijske razlike. Malo je ako se kaže da su na delu promene, pre će biti da su aktivne nove isključivosti. Slabljenje levice u strukturi poslehladnoratovske epohalne svesti svakako je ponajviše izmenilo odnos prema fašizmu. Treba uzgred podsetiti na to da je sve do 1918. kapitalizam važio kao ekonomski uspešan, ali u moralnom pogledu nesavršen i nepravedan poredak. Prihvatana je u skladu sa hrišćanskom slikom čoveka kao nesavršenog bića. Tek od 1918, zbog pretećeg socijalizma, počinje moralizacija kapitalizma kao otelovljenja demokratije i ljudskih prava i to najčešće preko teorija o totalitarizmu, koje ne samo što su poredile, nego su bezostatno poistovećivale fašizam sa socijalizmom. Prema tumačenju ove struje komunistički antifašizam je iznuđen, dok su nacionalni antifašizmi i

opšti antitotalitarizam tobože autentični. Kako je pokazano, dodatna relativizacija antifašizma postiže se uključivanjem kvislinških i nacionalnih grupa u antifašističke. Treba li uopšte pominjati da to ima važne veze s tim što se patriotizam centrira oko nacionalizma, a izdaja oko internacionalizma.

Zato treba biti načisto s tim da su i domaće promene u viđenju fašizma tesno vezane sa opštim promenama u viđenju socijalizma. Sve do 19. veka socijalizam je bio utopija, mesto mu je bilo u budućnosti. Danas je socijalizam smešten u prošlost, kao totalitarna iluzija. Još više od toga danas se socijalizam (ili emotivno rečeno komunizam) službeno tumači kao upad u normalni tok razvoja Istočne Evrope, kao novi bauk. Pre 1917. debata oko socijalizma i komunizma bila je teorijska. Nakon 1917. za vreme postojanja realnog socijalizma dotadašnja debata o komunizmu premestila se iz teorijske u realpolitičko polje. Teme su bile: komunistička ortodoksija, renegati, antikomunisti i disidenti. Bilo je to doba kada su ne samo marksistički, nego i mnogi drugi intelektualci držali da se kapitalizam i demokratija isključuju. Wolfgang Fric Haug je, slično Sartru, pisao 1974: „Ko ne želi da napada antikomunizam, gubi antifašizam“.²⁴ Sa slomom evropskog socijalizma diskusija se ponovo pomerila iz realpolitičkog u teorijsko polje. Socijalizam je danas korisna mračna prošlost koja traži nove žrtve i dželate.

²⁴ U. Ackermann, *ibidem*.

Ivica Mladenović¹
 Filozofski fakultet
 Univerzitet u Beogradu

Originalni naučni rad
 UDK 321.64:329.13(44)
 323.2(44)
 Received: 4.9.2014.
 DOI: 10.2298/SOC1501025M

**POLITIČKA FUNKCIJA FRANCUSKOG
 ANTITOTALITARNOG DISKURSA: IDEJNO-
 ISTORIJSKA PERSPEKTIVA**

**Fonction politique du discours antitotalitaire français:
 mise en perspective histoire des idées**

RÉSUMÉ *Le principal postulat sur lequel se fonde le concept d'antitotalitarisme est qu'il est possible, malgré toutes les différences évidentes qui distinguent des régimes fascistes, nazis et communistes, de percevoir l'harmonie et des principes identiques qui les rassemblent sous l'égide du régime oppressif d'un nouveau type: le totalitarisme. Le travail se focalise sur la spécificité locale de la France et sur les travaux qui ont été entrepris dans ce pays afin d'avérer la parenté du système fasciste et real-socialiste. Le "discours antitotalitaire" en France, conformément avec les exigences de grand changement d'époque hégémonique, a eu différentes fonctions politique en différentes périodes. Dans cette manière, nous avons limité notre étude à trois périodes bien définies: 1930–1945, 1947–1990, 1991–2002. Notre thèse principale est que „l'antitotalitarisme“ français – dans sa totalité – ne constitue pas un concept théorique systématique et cohérent, mais principalement une mutation anhistorique et ascientifique des disqualifications politiques, conditionnée par les particularités d'un contexte socio-historique national. Indépendamment de toutes les complexités et ambiguïtés, la conclusion est que „la réflexion antitotalitaire“ en France est en grande partie un produit de la scène politique intérieure, et l'outil intellectuel et politique majeur dans la „croisade“ contre le socialisme réel.*

MOTS-CLÉS: *France, le totalitarisme, la fonction sociale, le socialisme réel, disqualifications*

APSTRAKT *Glavni supstrat na kome se temelji koncept antitotalitarizma je shvatanje da je moguće, i pored svih vidljivih razlika koje diferenciraju fašizam, nacizam i real-socijalizam, uočiti skladnost i srodnost principa koji rečene društveno-ekonomske formacije okupljaju pod kišobranom opresivnog režima novoga tipa: totalitarizma. Rad se fokusira na lokalnu specifičnost Francuske i poduhvate koji su preduzimani u ovoj zemlji kako bi se utvrdila istovetnost*

fašističkih i real-socijalističkih sistema. „Antitotalitarni diskurs“ u Francuskoj je, u skladu sa zahtevima hegemonog trenutka, imao odgovarajuću političku funkciju u određenim vremenskim intervalima. U tom ključu, istraživanje smo ograničili na 3 markantna perioda: 1930–1945, 1947–1990, 1991–2002. Naša glavna teza je da francuski „antitotalitarizam“ – u celini uzev – ne predstavlja nikakav sistematičan i koherentan teorijski koncept, već u najvećoj meri neistoričnu i nenaučnu mutaciju diskvalifikacija, uslovljenu osobenostima i političkim potrebama datog nacionalnog društveno-istorijskog okruženja. Bez obzira na svu složenost i višeznačnost proučavanog fenomena, zaključak je da je „antitotalitarna refleksija“ u Francuskoj pre svega produkt unutrašnje političke scene, te glavno intelektualno i političko oruđe u „krstaškom ratu“ protiv real-socijalizma.

KLJUČNE REČI: *Francuska, totalitarizam, društvena funkcija, real-socijalizam, diskvalifikacije*

¹ ivicamladenovic@gmail.com

Zaključak

Uprkos tome što je uopšteno i formalno primenjivan u označavanju italijanskog fašizma, nemačkog nacizma i, kasnije, sovjetskog real-socijalizma (pa i nekih liberalno-kapitalističkih zemalja), sadržaj pojma „totalitarizam“ je nakon uspeha koji je doživeo tokom perioda Hladnog rata, mnogo više bio politički privlačan nego naučno sistematičan i analitički. Nije toliko bitno u kojoj varijanti (konzervativnoj, liberalnoj ili marksističkoj), ovaj termin je permanentno patio od nedostatka saznanja utemeljene teorijske elaboracije. Drugim rečima, oni koji su ga koristili kao koncept, nisu bili složni ni oko njegovih korena, ni oko njegovih fundamentalnih karakteristika: dakle oko ključnih pitanja. Za neke liberalne, totalitarizam je proizlazio iz socijalističkog planiranja, dok je za druge predstavljao ekstremnu formu nacionalizma. Ako su ga liberali shvatali u najopštijem smislu kao čistu negaciju liberalizma, pojedini marksisti su tvrdili da je pojam istekao upravo iz liberalizma. Konzervativno-hrišćanski mislioci su ga interpretirali pak kao jednu vrstu antihrišćanske „političke religije“ (Kuljić, 1983). Iz razloga takve neodređenosti, mnogo su rasprostranjenija apstraktna tumačenja totalitarizma kao nekog zla, tj. opasnosti koja pretila demokratskom društvu, nego pojmovno razvijenije analize datog fenomena. Osim toga, u evoluciji antitotalitarnog diskursa primetna je tendencija koju u sve većoj meri karakteriše odbacivanje svake kritike liberalne demokratije, s jedne strane, kao i mogućnosti evolucije real-socijalizma ili bilo kakve socijalističke alternative, s druge. Rezultat ovog procesa je relativizacija nacizma, dok italijanski fašizam s vremenom sve više nestaje iz analiza „totalitarnih sistema“. U tom smislu,

„antitotalitarizam“ logično postaje homolog „antikomunizmu“ i jedno od korišćenijih oruđa u političkim borbama.

Kako smo utvrdili, eho antitotalitarnog diskursa je bio ekstremno nestalan i direktno zavistan od intenziteta društvene i političke instrumentalizacije samog koncepta u konkretnom kontekstu i od strane konkretnih političkih ili intelektualnih grupa, kao i njihovih interesa, ciljeva i svetonazora. Ova instrumentalizacija i njena primena su bile uslovljene političkim interesima u međuratnom periodu, u epohi Hladnog rata, kao i vremenu nakon sloma real-socijalizma, ali i značajem i specifičnom situacijom u kojoj su se nalazile komunističke partije u pojedinačnim zemljama. Pokazano je da se u Francuskoj, tokom prve faze u evoluciji antitotalitarnog diskursa, naglasak stavlja pre svega na društveno-političku kritiku vladajućih režima u fašističkom i komunističkom svetu. Drugu fazu ove tranzicije karakterisala je antikomunistička histerija, progresivno zaboravljanje fašističke i nacističke prošlosti, te poistovećivanje totalitarizma sa real-socijalizmom: kroz apologiju „slobodnog zapadnog sveta“. U trećoj fazi, pak, francuski antitotalitarni diskurs je imao vrlo značajnu političku i društvenu funkciju u procesu konzervativno-liberalnog prevladavanja prošlosti, kao i u delegitimizaciji svake postkapitalističke alternative diskreditacijom poraženog real-socijalizma i dekonstrukcijom antifašizma.

Dakle, uplašeni od „bauka komunizma“, a u cilju sprečavanja njegovog širenja na Francusku, intelektualci su tako u pojedinim dramatičnim periodima oživljavali pojam „totalitarizam“, taj često zaboravljen, naučno sumnjiv i saznajno (dominantno) sterilan koncept. U tom smislu, antitotalitarni diskurs u Francuskoj je pre svega bio produkt unutrašnje političke scene (Christofferson, 2009). Osim retkih uvida Rejmona Arona (naučna dostignuća njegovih relativno nijansiranih analiza organizacionih sličnosti u funkcionisanju real-socijalističkih i fašističkih autoritarnih partijsko-birokratskih struktura, jednostavno se ne mogu ignorisati), francuski antitotalitarizam je bio daleko nerazvijeniji od teorijskih gledišta američkih ili nemačkih „antitotalitarista“. Ipak, i pored određenih saznanjnih doprinosa (u prvom redu) na kulturno-umetničkom planu, ne smemo da smetnemo s uma supstancijalno političku funkciju antitotalitarne paradigme (ne samo u Francuskoj)¹⁸. Drugim rečima: kako smo videli na proučavanom primeru, direktno posredovan lokalnim političkim interesima i hegemonim društveno-idejnim shvatanjima, antitotalitarni koncept nije produkt nikakve objektivne višeslojne, diferencirane i kompleksne analize, te je samim tim određeniji mnogo više političkim, nego naučnim potrebama. U stvari, ova paradigma je oduvek bila u značajnoj meri ideološki uslovljena, a u svojoj najuticajnijoj fazi i u najrazvijenijim oblicima, njena uloga se svodi na idejno-ideološko pravdanje hegemonije liberalne demokratije i obesmišljavanje radikalne levičarske kritike, predstavljajući je kao pandan fašističkoj diktaturi desnice. Dakle, u krajnjem, u Francuskoj, kao i drugde u svetu, koncept totalitarizma je suštinski, od nastanka pa sve do danas, određen svojom instrumentalnom političkom svrhom.

18 Naravno, u srpskoj sociologiji postoje i drugačija gledišta o pitanju naučnih doprinosa koncepta antitotalitarizma i tzv. „teorija o totalitarizmu“ (vid. npr. Popović, 1997; Molnar, 1998 i 2000).